

Kamil Pawlicki
Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa
kamil.pawlicki@ispan.edu.pl

W SPRAWIE ETYMOLOGII POL. *RÓG*, SCS. *ROGǪ*, LIT. *RĀGAS*, ŁOT. *RAGS*, STPR. *RAGIS* 'RÓG'

Słowa kluczowe: etymologia, języki słowiańskie, języki bałtyckie, język praindoeuropejski

Keywords: etymology, Slavic languages, Baltic languages, Proto-Indo-European

We wszystkich językach słowiańskich istnieją podobne wyrazy oznaczające *róg* – przede wszystkim *róg* zwierzęcia (tzn. kostno-skórną wyniosłość u wielu przeżuwaczy, wieńczącą kość czołową, a także wyrostek na ciele niektórych bezkręgowców), często również przedmiot wykonany z rogu zwierzęcia, używany zwłaszcza jako instrument muzyczny, niekiedy także jako naczynie. Są to: pol. *róg*, *rogu*, kasz. *róg*, *rogù*, płb. *rüg*, głuź. *roh*, *roha*, dłuż. *rog*, *roga*, czes. *roh*, *rohu*, ślc. *roh*, *rohu*, sch. *rôg*, *rôga*¹, czak. *rôg*, *rôga* (dialekty Vrgady i Novi), r^u *ôh*, *rôga* (dialekt Orbanići), słu. *rôg*, *rôga*, scs. *rogǪ*, *roga*, bułg. *rog*, mac. *rog*, błrs. *roh*, *róha*, dial. *roh*, *rahá*, ukr. *rih*, *róha*, dial. *rûoh*, *rohá*, ros. *rog*, *rôga*. Formy te pozwalają bez problemu zrekonstruować prasłowiańskie²

- 1 Tak większość źródeł (Illič-Svityč 1979: 102; Gluhak 1993: 530; Derksen 2008: 438; Matasović, Pronk, Ivšić Majić, Brozović-Rončević 2016–2021: II, 305), choć Ranko Matasović gdzie indziej (2013: 86) podaje chorw. *rôg*.
- 2 Dla uproszczenia i zgodności z tradycją nie rozróżniam tutaj języka prasłowiańskiego *sensu stricto* (język będący ostatnim wspólnym przodkiem wszystkich dialektów słowiańskich, używany około 600 r. n.e.) i języka ogólnosłowiańskiego (kontinuum dialektalne istniejące od około VII do około XII w. n.e.) (Lunt 1981: 41; Lindstedt 1991: 112; Olander 2015: 29; Majer 2020). Gdyby takie rozróżnienie czynić, zapis **rôgǪ*, **rôga* należałoby nazwać ogólnosłowiańskim, natomiast zapis

rõgъ, gen. **rõga*³ (c)⁴ ‘róg zwierzęcia; rodzaj instrumentu muzycznego’. Od razu wiadoczne jest także podobieństwo form bałtyckich o tym samym znaczeniu: lit. *rãgas*, łot. *rags*, stpr. *ragis*.

Wszystkie one dają się regularnie wyprowadzić z prabałtosłowiańskiego rzeczownika *o*-tematowego **ragas*⁵. Pewne trudności budzi tutaj rekonstrukcja akcentuacji. Kluczowe są dane litewskie: w języku standardowym, w większości współczesnych dialektów i w części dawniejszych tekstów wyraz odmienia się według paradygmatu 4. (nom. pl. *ragai*), natomiast w innych dawniejszych tekstach – według paradygmatu 2. (nom. pl. *rãgai*) (Illič-Svityč 1979: 102). Zarówno Władisław Illicz-Switycz (ibid.), jak i Rick Derksen (2015: 374–375) oraz Jay H. Jasanoff (2017: 162) przyjmują jako pierwotny paradygmat 2., co wskazywałoby na pbsł. akcent barytoniczny (**rãgas*), a w języku psł. – na włączenie wyrazu do paradygmatu ruchomego (c) zgodnie z prawem Illicza-Switycza. Wobec licznych – także archaicznych – poświadczeń paradygmatu 4. nie można jednak wykluczyć jego pierwotności, co z kolei sugerowałoby pbsł. akcent oksytoniczny (**ragàs*).

Najbardziej problematyczne jest jednak jego wcześniejsze pochodzenie. Języki bałtosłowiańskie wyróżniają się tu na tle innych języków indoeuropejskich, w których głównym wyrazem oznaczającym ‘róg’ jest najczęściej kontynuant rdzenia pie. **ker-* ‘róg’⁶, np. łac. *cornū*, gr. *κέρας*, wed. *śṛṅga*, niem. *Horn*. Zatem pbsł. **ragas* może

prასłowiański *sensu stricto* miałby postać **ragu*, **ragā* (Klotz 2017: 183) *vel sim.* (brak tu jednej konwencji zapisu, a poszczególni badacze różnią się poglądami zwłaszcza w kwestii samogłosek).

- 3 Aleksandr Szaposznikow podaje obok psł. **rogъ* także alternatywną wersję **orgъ* ze znakiem zapytania (Šapošnikov 2016: II, 281–282) – brak jednak form słowiańskich, które w miejscu *o* zawierałyby *a*, a zatem mogłyby za taką rekonstrukcją przemawiać; natomiast przeciwko niej przemawiają formy bałtyckie (chyba że uważać je za zapożyczenia słowiańskie, na co jednak nic nie wskazuje).
- 4 Ukr. dial. *rih*, *rohá* i błrs. dial. *roh*, *rahá* uznaje się za wtórne (Illič-Svityč 1979: 102). Przyjmuję tutaj istnienie trzech paradygmatów akcentowych (*a*, *b*, *c*) i rekonstruuję w nom. i gen. sg. akcent krótki (ibid.; Snoj 2015: *rõg*; Jasanoff 2017: 162); badacze – zwłaszcza związani ze szkołą lejdejską – zakładający wzdłużenie w monosylabach (Kortlandt 2015: 25), rekonstruują w nom. sg. długi cyrkumfleks: **rõgъ*, gen. **rõga* (Derksen 2008: 438; Matasović, Pronk, Ivšić Majić, Brozović-Rončević 2016–2021: II, 305). Przyjmuję, że psł. **rõgъ* odmienia się według paradygmatu ruchomego (c); badacze, którzy uznają istnienie czwartego paradygmatu (*d*) – zwłaszcza związani z moskiewską szkołą akcentologiczną – zaliczają do niego właśnie ten wyraz, rekonstruując **rõgъ*, gen. **rogá* (Dybo, Zamjatina, Nikolaev 1990: 41).
- 5 Przyjmuję – podobnie jak większa część współczesnych badaczy – że język prabałtosłowiański najprawdopodobniej istniał, choć mógł być wewnętrznie i dialektalnie zróżnicowany (Petit 2018: 1971). Przyjmuję również, że post-pie. **o* (< pie. **o*, **h3e*) i **a* (< pie. **a*, **h2e*) połączyły się w pbsł. **a* (Olander 2015: 52; Kim 2018: 1977), stąd rekonstrukcja **ragas* (por. Trautmann 1923: 235; Mažiulis 1988–1997: IV, 7–8; Jasanoff 2017: 162; Smoczyński 2026: 1438–1439). Inaczej Rick Derksen, który zakłada, że w języku pbsł. wciąż istniał fonem **o* (2015: 30), a zatem w tym wypadku odtwarza pbsł. praformę **rõgos* (2015: 373–374).
- 6 Część autorów przytacza rdzeń jako **kerh2-* (de Vaan 2008: 109; Beekes 2010: 696; Derksen 2015: 230), co jednak najprawdopodobniej jest formą wtórną, utworzoną za pomocą sufiksu **-h2-* (Mallory, Adams 1997: 272–273; Smoczyński 2026: 1438–1439).

być bśl. innowacją semantyczną, w następstwie której wyraz ten wyparł w znaczeniu 'róg' wyraz odziedziczony z języka pie. (Smoczyński 2001: 16, 110, 2026: 1438–1439), choć ten ostatni zachował się w derywatach⁷. Natomiast pbsł. **ragas* – zapewne ze względu na dokonaną zmianę semantyczną – nie ma wyraźnych ani oczywistych komparandów w innych językach indoeuropejskich. Wielu autorów prac na temat etymologii wstrzymało się od podawania jakichkolwiek powiązań innych niż bałto-słowiańskie (SEBr: 460–461; SEBor: 524; Orel 2007–2011: III, 170; Derksen 2008: 438, 2015: 374–375; Králik 2015: 508; Snoj 2015: rōg). Część jednak zaproponowała pewne powiązania, a zatem pewne hipotezy etymologiczne. Celem niniejszego artykułu jest weryfikacja tych hipotez z punktu widzenia obecnego stanu wiedzy o języku pie. i rozwoju języków bałtosłowiańskich.

Pie. *(h)*reg*^h- 'sterczeć' lub 'prostować się'

Pierwszą etymologię sformułował August Fick (1890: 527), który połączył lit. *rāgas* i scs. *rogъ* z gr. ἀρχω 'zaczynam, rządzę', ἔρχομαι 'idę, przychodzę', ὀρχέομαι 'tańczę', śr.-wys.-niem. *regen* 'wstać, podnieść się, być sztywno wyciągniętym, wpatrywać się', niem. *ragen* 'ts.' i łac. *rigeō* 'sztywnieję, drętwieję; sterczeć', wyprowadzając wszystkie od pie. **reg*^ho-, **rg*^he- 'sterczeć, wystawać'. Późniejsi badacze podejmujący etymologię Ficka najczęściej pomijali lub podawali w wątpliwość powiązanie z formą łacińską⁸ i częścią form greckich⁹, wciąż natomiast przyjmowali powiązanie

7 Np. pbsł. **širnā* (przez podkreślenie oznaczam pbsł. akut) 'sarna' (> pol. *sarna*, stpr. *sirwis* 'sarna'), pbsł. **širšō* "szerszeń" (> pol. *szerszeń*, lit. *širšuō*, *širšē*, łot. *širsenis*), prawdopodobnie także pbsł. **kāruā* 'krowa' (> pol. *krowa*, lit. *kārvė*), choć z rozwojem kentumowym, być może związanym z depalatalizacją **k* przed **r* (Matasović, Pronk, Ivšić Majić, Brozović-Rončević 2016–2021: I, 497).

8 Z tym powiązaniem są dwa problemy: łac. *rigeō* kontynuuje pie. **g*, nie **g*^h, i zawiera samogłoskę *i*, nie *e*. To drugie można by ewentualnie tłumaczyć tym, że *i* rozwinęło się z pierwotnego *e* w sylabie nieinicjalnej w jakimś czasowniku przedrostkowym (por. łac. *legō* vs. *colligō* 'zbieram') i zostało analogicznie przeniesione do czasownika podstawowego – w ten sposób Julius Pokorny uzasadnia łączenie łac. *rigeō* z innym rdzeniem: **reg*- 'prostować, kierować, wznosić' (1959: 854–857). Jednak w tym wypadku, jak zauważa Michiel de Vaan (2008: 523), jest to mało prawdopodobne, gdyż łac. derywat od *rigeō*, *rigidus* 'sztywny, nieugięty', jest poświadczony wcześniej niż sam czasownik; de Vaan wyprowadza więc *rigeō* od **Hrig*-*eh*1- 'być rozciągniętym, sztywnym', a zatem od rdzenia rekonstruowanego przez Martina Kümmela jako **reig*- (Rix 2001: 503).

9 Pochodzenie gr. ἔρχομαι i ὀρχέομαι jest niepewne i obecnie rzadko łączy się je z ἀρχω; ἔρχομαι bywa wywodzone z pie. **hierg*^h- 'wspiąć się' (Rix 2001: 238–239) bądź **hier*- 'iść, udać się' (ibid.: 238; Beekes 2010: 538), a ὀρχέομαι bywało traktowane jako iterativum od niego (Frisk 1960: 433; Rix 2001: 238–239) lub łączone z wed. *rghāyati* 'drży, krzyczy' (Chantraine 1968: 830). Podejmujący etymologię Augusta Ficka Walther Prellwitz (1892: 34) do kognatów greckich dodał także formę ὀρχαμος 'przywódca', jednak pokrewieństwo tego wyrazu z ἀρχω również jest niepewne (Chantraine 1968: 830); Robert Beekes (2010: 1115) przypuszcza, że jest to wyraz przedgrecki. Wyprowadzanie ἔρχομαι, ὀρχέομαι i ὀρχαμος od pie. *(h2)*reg*^h- wymagałoby założenia nie tylko

z formami germańskimi i gr. ἄρχω (Preobrażenskij 1910: II, 207–208; Mladenov 1941: 562). Czyni tak również Martin Kümmel (Rix 2001: 498), który rekonstruuje rdzeń jako **reg^h*- lub **h₂reg^h*-, choć w nieco innym znaczeniu: ‘prostować się’¹⁰.

Podjmując etymologię Ficka, Otto Hoffmann (1901: 136) objaśnił pierwotne znaczenie gr. ἄρχω jako ‘wystawać ponad kogoś, górować nad kimś’ (niem. *hervorragen über jemanden*), a pierwotne znaczenie pokrewnego gr. ἀρχός ‘przywódca, władca’ jako ‘wystający, znakomity’ (niem. *hervorragend*). Alois Walde (1938–1956: II, 367) uznał przejście znaczeniowe ‘wystawać’ > ‘być pierwszym’ za naciągane (niem. *bloß konstruiert*), a Bohumil Vykypěl (Havlová, Erhart, Janyšková 1989–2022: XIII, 775) stwierdził, że powiązanie scs. *rogъ* z gr. ἄρχω jest zupełnie nieprawdopodobne. Jednak w różnych językach istnieją przykłady podobnej metaforyzacji znaczenia: łac. *prōminēre* ‘wystawać, sterczeć przed’ > ‘wyróżniać się, górować’ (por. pol. *prominentny*), ang. *to stand out* ‘wystawać, odstawać’ > ‘wyróżniać się, być najlepszym’, mand. *tū xiàn* ‘wystawać’ > ‘wyróżniać się’. Innym zarzutem wobec tej etymologii jest stwierdzenie, że pochodzenie czasownika ἄρχω jest niepewne (Boisacq 1916: 48–49)¹¹.

Powiązanie z formami germańskimi nie wzbudziło zastrzeżeń semantycznych, choć ich etymologia także nie jest pewna: część autorów łączy śr.-wys.-niem. *regen* ‘wznosić, pobudzać’ ze śr.-wys.-niem. *ragen* ‘wystawać, wyróżniać się’, a więc i ze st.-wys.-niem. *hragēn* ‘ts.’, co oznaczałoby konieczność wyprowadzenia ich od jakiegoś rdzenia na **k*-¹² i wykluczałoby powiązanie z pbsł. **ragas*; inni jednak te dwa czasowniki od siebie oddzielają¹³.

Semantykę pbsł. **ragas* nieco łatwiej wyjaśnić, jeśli było to pierwotne *nomen agentis* typu τομός z akcentem oksytonicznym: ‘sterczący, wystający; ten, który sterczy, wystaje’ > ‘róg’. Możliwe jest jednak również przyjęcie pierwotnego *nomen*

nagłosowej laryngalnej, lecz także *Schwebeablautu* lub późniejszej metatezy *r* i samogłoski na gruncie greckim.

10 Rdzenia brak u Pokornego (1959); części form, które są do niego przypisane u Helmuta Rixa (2001), u Pokornego brak, część zaś wyprowadza się tam od innych rdzeni: lit. *regėti* ‘patrzeć’ od **reg-* ‘widzieć’ (Pokorny 1959: 854), śr.-wys.-niem. *regen* ‘prostować się, pobudzać’ od **rek-* ‘wzniesić się; drążyć’ (ibid.: 863).

11 Kümmel (Rix 2001: 498) za Evą Tichy wyprowadza gr. ἄρχω z pie. *(*h*₂)*rg^h-ske/o-*, a Beekes (2010: 145–146) uznaje to za możliwe, o ile tylko założy się nagłosową laryngalną, sam jednak skłania się ku **h₂r-ske/o-* ‘być pierwszym (w kolejności i randze)’.

12 Friedrich Kluge i Elmar Seebold (2011: 743–744) uznają za możliwe powiązanie tej rodziny wyrazowej z gr. κρόσσα ‘blanki, stopnie’, lit. *krākė* ‘pręt, laska’ i ros. *krókva* ‘belka, krokiew’, Guus Kroonen (2013: 241, 244, 245) mu zaprzecza, postulując „germańskie” **krék-e-*.

13 Pokorny (1959: 863) wyprowadzał *regen* od pie. **rek-* ‘wznosić, słup’, a *ragen* od pie. **krék-*: **krok-* ‘wystawać, górować’ (ibid.: 619). Kümmel (Rix 2001: 498) wiąże *regen* – ale nie *ragen* – ze wspomnianym wyżej rdzeniem pie. **reg^h*- lub **h₂reg^h*- ‘prostować się’. Te dwa czasowniki oddziela także Wolfgang Pfeifer (1993: *regen, ragen*).

actionis typu τόμος z akcentem barytonicznym, z którego rozwinęłoby się znaczenie rezultatywne, a z niego znaczenie konkretne: 'prostowanie się' > 'coś wyprostowanego' > 'róg'.

Pie. **h₃reg-* 'prostować, rozciągać'

Część badaczy próbowała łączyć pbsł. **ragas* z rdzeniami pie. zawierającymi spółgłoskę zwartą dźwięczną nieprzydechową. Walde (1930–1932: II, 367) stwierdził, że formy bsł. mogą kontynuować nie tylko pie. **g^h*, lecz także **g*, a zatem mogą pochodzić m.in. od rdzenia będącego wariantem lub zachodnioindoeuropejską formą rdzenia rekonstruowanego obecnie jako **h₃reg-* 'prostować, rozciągać' (Rix 2001: 304–305); wywodzą się z niego także m.in. gr. ὀρέγω 'wyciągam', łac. *regō* 'prostuję', goc. *-rakjan* 'wyciągać'. Do tej hipotezy przychylali się także Benjaminš Jēgers (1966: 151) i Vytautas Mažiulis (1988–1997: IV, 7–8), choć ten ostatni rekonstruował znaczenie rdzenia pie. jako 'sterczeć, wystawać'.

Jednak – po pierwsze – obecnie większość badaczy nie zakłada istnienia rdzeni pie., których jeden wariant miałby spółgłoskę welarną, drugi – palatalizowaną, **K* : **Ķ*¹⁴. Po drugie, obecność spółgłoski dźwięcznej nieprzydechowej powinna powodować wydłużenie opisywane prawem Wintera – spodziewalibyśmy się więc pbsł. ***rāgas* > pol. ***rag*, lit. ***rūogas* itd.¹⁵

Konstantins Karulis (1992: II, 99) za źródło uznawał ten sam rdzeń pie., przy czym o ile w jego podstawowej formie odtwarzał **ġ* palatalizowane i nieprzydechowe, o tyle wyrazy bsł. miałyby kontynuować jego formę równoległą, zawierającą spółgłoskę **g^(h)*, zatem niepalatalizowaną i nieprzydechową lub przydechową. Karulis zakładał więc nie tylko alternację **K* : **Ķ*, ale i alternację między dźwięczną

14 Pewnym wyjątkiem są przyjmowane przez część badaczy (zwłaszcza związanych ze szkołą lejdejską) wypadki, w których po spółgłosce następuje **r*; wówczas – zgodnie z tzw. prawem Weisego – spółgłoska palatalizowana traciła palatalizację (Kloekhorst 2011).

15 Zgodnie z prawem Wintera pbsł. samogłoski krótkie przed spółgłoskami zwartymi dźwięcznymi nieprzydechowymi (**D*) wydłużały się i zyskiwały cechę akutową. Prawo Wintera, dawniej kontrowersyjne, w ostatnich kilkunastu latach zostało przyjęte przez większość badaczy (Matasović 2020; Villanueva Svensson 2023: 219), choć wciąż brak konsensusu co do jego szczegółów. Większość zakłada, że opisywany nim proces był blokowany, gdy z **D* sąsiadowało **s* (Dybo 2002: 394; Derksen 2008: 43, 48; Kortlandt 2011: 1–2; Matasović 2020), istnieją różne opinie co do innych ewentualnych ograniczeń. Przyjmuję wersję Frederika Kortlandta (2011: 1–2), zgodnie z którą proces był również blokowany w sekwencjach **-nDn-*. Jeśli zatem danego wyrazu nie dotyczy żaden z tych dwóch warunków, wówczas uznaję wydłużenie za oczekiwane. Co prawda gdyby przyjąć wersję Matasovicia (1995), zgodnie z którą proces zachodził tylko w sylabach zamkniętych, wówczas nie należałoby oczekiwać wydłużenia i można by to zastrzeżenie co do tej etymologii (i kolejnych omawianych) wycofać; sądzę jednak, że przeciwko przyjmowaniu tej wersji przemawiają istotne argumenty, które przedstawił Derksen (2002).

a dźwięczną przydechową, *D : *D^h. To ostatnie założenie wprowadzie rozwiązywałoby problem braku wzdłużenia opisywanego prawem Wintera (gdyż pbsł. *ragas mogłoby kontynuować wariant z *g^h), ale jest zarazem problematyczne samo w sobie: jeśli takie alternacje istniały, to zapewne były rzadkie, a w dodatku przytaczane zwykle przykłady nie dotyczą alternacji między welarną a welarną palatalizowaną (*ǵ : *ǵ^h)¹⁶.

Jēgers, choć skłaniał się do wyprowadzenia omawianych form bsł. z tego samego rdzenia pie., zarazem był pewien, że formy te są spokrewnione z rozważanymi przez Ficka i innych germańskimi *ragen*, *regen* – ponieważ „sfera pojęciowa wyrazów bałtyckich i niemieckich dokładnie się pokrywa” (Jēgers 1966: 151). Trudno jednak te dwa założenia ze sobą pogodzić: o ile śr.-wys.-niem. *g* może kontynuować pie. *ǵ(´)^h lub *k(´), o tyle nie może ono regularnie kontynuować pie. *ǵ(´)¹⁷.

Pie. *reg- jako wariant *rek- ‘wznieść się; drag’

Walde (1930–1932: II, 367) oprócz wskazania, że pbsł. *g może kontynuować pie. *g będące wariantem *ǵ, zasugerował, że pie. *g mogłoby również być wariantem *k, a zatem pbsł. *ragas pochodziłoby od rdzenia *reg-, będącego wariantem *rek- ‘wznieść się; drag’ (Pokorny 1959: 863). Od tego ostatniego Julius Pokorny (ibid.) wyprowadza formy germańskie, m.in. śr.-wys.-niem. *rahe* ‘tyczka, reja okrętowa’ (choć jest to dyskusyjne)¹⁸, oraz lit. *réklės* ‘stojak do suszenia, wędzenia’. Natomiast Kümmel (Rix 2001: 498) wiąże formy germańskie i litewskie z pie. *(h₂)rek-, który może być wariantem wspomnianego wyżej rdzenia *(h₂)reg^h- ‘prostować się’.

Zdaniem Waldego załączeniem pbsł. *ragas z rdzeniem pie. *rek- przemawiałoby znaczenie słowiańskich wyrazów typu sch. *rōgoz* ‘trzcina, sitowie’, sprowadzanych

16 Aldo Luiz Bizzocchi (2017) opisuje wiele przykładów alternacji pomiędzy pie. bezdźwięczną a dźwięczną przydechową (*T : *D^h), w tym także takie, w których pierwsza z nich jest welarna, a druga palatalizowana (*k : *ǵ^h) lub odwrotnie (*k´ : *ǵ^h). Alternacje typu *D : *D^h, choć może istniały (np. pie. *steb^h- : *steb- > wed. *stábaka*- ‘kępa’, *stabhnāti* ‘podpiera, wspiera’), były jednak znacznie rzadsze.

17 Pie. *g(´)^h- > pgerm. *g- (prawo Grimma) > st.-wys.-niem. -g- lub -k- (wysokoniemiecka przesuwka spółgłoskowa, która w pozycji wewnętrznej zachodziła tylko w części dialektów – por. Braune 2023: 126); pie. *k(´)- > pgerm. *h- (prawo Grimma), co następnie w pozycji po sylabie nieakcentowanej dało pgerm. *γ-, fonologicznie /g/ (prawo Verner) > st.-wys.-niem. -g- lub -k-. Pie. *g(´)- > pgerm. *k- (prawo Grimma) > st.-wys.-niem. -hh-.

18 Zdaniem Kroonena (2013: 402, 404) pgerm. *rahō-, z którego pochodzą formy typu śr.-wys.-niem. *rahe*, może być spokrewnione z pali *luñcati* ‘wrywać’ i łac. *runcō* ‘wrywam rośliny, chwasty’, gr. ῥύσσω ‘kopię, drapię’, wszystkie one mogłyby wówczas kontynuować pie. *h₃ruk- (Rix 2001: 307).

zwykle do psł. **rogozь/*rogoza* 'trzcina, sitowie' i często traktowanych jako derywat od **rogъ*, choć istnieją także inne hipotezy¹⁹.

Hipoteza Waldego ma jednak dwie słabości: alternacja pie. *T : *D, jeżeli istniała, była prawdopodobnie rzadka, a poza tym – podobnie jak powyżej – problematyczny byłby brak wzdłużenia spodziewanego ze względu na prawo Wintera. Natomiast wersja Kümmela zakłada alternację pie. *T : *D^h, która była zapewne znacznie częstsza (zob. przyp. 16), a przy tym nie powoduje trudności ze względu na prawo Wintera. Można ją traktować jako możliwe uzupełnienie hipotezy Ficka. Trzeba jednak zauważyć, że samo istnienie tego typu wariantów rdzeni pie. może być również interpretowane jako argument za pochodzeniem z substratu (Matasović 2013: 86).

Pie. **rog-* 'róg'?

Część autorów wyprowadza bsł. **ragas* od formy pie. zawierającej spółgłoskę dźwięczną nieprzydechową, jednak nie łączy ich z żadnym konkretnym rdzeniem. Illic-Switycz podał formę pie. **rógos* 'róg', nie wymieniając jednak kognatów, zatem mając zapewne na myśli jedynie transpozycję formy pbsł. (Illič-Svityč 1979: 102). Oleksandr Melnychuk przytoczył formę pie. **rogo-s* 'róg', a zarazem połączył formy bsł. z wymienionym wyżej śr.-wys.-niem. *regen* (Mel'ničuk 1982–2012: V, 87–88); jednak – podobnie jak w wypadku Jēgersa – trudno byłoby te założenia ze sobą pogodzić. Poza tym w obu wypadkach – tak jak przy pie. **h₃reg-* – problemem byłby brak spodziewanego wzdłużenia zgodnego z prawem Wintera.

Alemko Gluhak (1993: 530) podaje pie. **rog-* ze szczególnego powodu: na rzecz takiej rekonstrukcji przemawia porównanie do kartwelskiego rdzenia **rka-* 'róg', kontynuowanego w postaci gruz. *rka*, megr. *ka*, laz. *kra* 'ts.' (Džaukân 1967: 100; Gamkrelidze, Ivanov 1995: 776); umożliwiałyby to rekonstrukcję nostratyckiego **raka*. To stwierdzenie jest również problematyczne ze względu na prawo Wintera, a także dlatego, że zakładałoby, iż pbsł. **ragas* 'róg' nie jest innowacją semantyczną, lecz archaizmem – a innowacją miałyby wówczas być **ker-* 'róg'. Takie założenie

19 Od psł. **rogozь/*rogoza* 'trzcina, sitowie' wyprowadza się stpol. *rogóz*, *rogoza*, *rogozie*, pol. dial. *rogoza* (por. także pol. derywat *rogoża*), płb. *rüög'öz*, stczes. *rokos*, czes. *rákos*, sch. *rògoz*, sło. *rógoz*, *rogòz*, bułg. *rogóz*, dial. *rógoz*, mac. *rogoz*, *rogoza*, strus. *rogoza*, błrs. *rahóz*, ukr. *rohíz*, gen. *rohózu*, *rohozá*, ros. *rogóz*, *rogozá*, dial. *rágoza*. Z psł. **rogъ* łączyli je m.in. Aleksander Brückner (SEBr: 461) i Stefan Mladenov (Mladenov 1941: 562), przyjmując pierwotne znaczenie **rogozь/*rogoza* jako 'mająca rogi', 'podobna do rogu', 'ostra jak róg'. Inni wiązali psł. **rogozь/*rogoza* z psł. **rozga* 'różga' (Preobrażenskij 1910: II, 208) lub z pgerm. **rauza-* 'trzcina' (> goc. *raus*, stnord. *reyrr*, st.-wys.-niem. *rōr* 'ts.') (Machek 1968: 507). Wątpliwości wzbudza także *k* w formach czeskich – część badaczy wyjaśnia je jako archaiczną zmianę, poprzedzającą przejście *g > h* (ibid.; Rejzek 2015: 538), choć zdaniem Andrzeja Bańkowskiego (SEBań III: 87–88, 91) *k* było tu pierwotne; przyjmuje on także istnienie stpol. apelatywu **rokos*, kontynuowanego w nazwach osobowych i miejscowych (SEBań III: 91).

byłoby do pomyślenia, gdyby chodziło o języki anatolijskie czy tocharskie, które – jako prawdopodobnie pierwsze i drugie, które odłączyły się od wspólnoty indoeuropejskiej – mogły niekiedy przechowywać pierwotne znaczenia wobec innowacji w pozostałych gałęziach²⁰. Trudno jednak zakładać, że archaizm przechował się właśnie w językach bsł., tym bardziej, że rdzeń **ker-* ma kontynuanty w znaczeniu ‘róg’ we wszystkich podrodzinach, w tym anatolijskiej i tocharskiej, a także bałtosłowiańskiej (zob. przyp. 7). Gluhak (1993: 530) przyznaje też, że możliwe jest również, iż słowo kartwelskie jest pozostałością starszego **kr-* (z metatezą), które pochodziłoby od nostratyckiego **KĒra* ‘róg’ (> pie. **ker-* ‘róg’).

Z jeszcze innych powodów pie. **g* rekonstruował Andrzej Bańkowski (SEBań III: 153), który łączył formy bsł. z łac. *rogus* ‘stos (pogrzebowy), mogiła’, wyprowadzając je z pie. **rog-o-s* ‘coś sterczącego w górę’; łacińskie *g* rzeczywiście powinno kontynuować pie. **g(’)*, gdyż przydechowe **g(’)^h* dałoby *h* (Weiss 2011: 76–77). Autor nie sprecyzował jednak, jaki rdzeń pie. ma na myśli, a inne źródła nie rekonstruują rdzenia o takiej formie i znaczeniu. Walde (1938–1956: II, 440–441) wyprowadzał łac. *rogus* od wspomnianego wyżej pie. **h₃reg-* ‘prostować, rozciągać’ (podobnie de Vaan 2008: 526), zaprzeczając możliwości łączenia z tym rdzeniem lit. *rógas* ‘kurhan’ ze względu na palatalność spółgłoski, łącząc z nim natomiast gr. (sycylijskie) *ῥογός* ‘spichlerz’ (może w pierwotnym znaczeniu ‘stóg siana’), co jednak zgodnie z obecnym stanem wiedzy nie jest możliwe, gdyż nagłosowa laryngalna **h₃-* powinna w grece dać *ó-*. Jeżeli jednak łac. *rogus* nie kontynuuje rdzenia **h₃reg-*, lecz jakiś inny rdzeń o formie **reg-* lub **ureg-*, wówczas można go łączyć z gr. *ῥογός* i lit. *rógas* (choć z pewnymi wątpliwościami)²¹, a te trzy formy kontynuowałyby *nomen agentis* **rogós* lub **urogós*. Wówczas wydłużenie i akut litewski mogłyby być wytłumaczone prawem Wintera. Takiego wydłużenia brak natomiast w lit. *rāgas*, co stanowi argument przeciw łączeniu go z tymi trzema formami.

Pie. **ureh₂g^h-* ‘kłująca łodyga, cieni’

Zupełnie inną etymologię przedstawił Wasilij Abajew, wiążąc omawiane formy bsł. z oset. *rağæn* ‘wieszak’ < **rāgana-* ‘zrobiony z rogu’, argumentując, że w dawnym domu osetyjskim wieszak tworzyło kilka rogów wbitych w słupek lub w ścianę, a szczególnie cenione były tu rogi koziorożca (Abaev 1958–1995: II, 345). Dalej zaproponował powiązanie z iran. *rāγ-* ‘plecy, grzbiet; grzbiet góry, łańcuch górski’ (porównując rozwój znaczenia ‘ostry’ > ‘róg’ > ‘grzbiet’ ze znaczeniami łac. *spina* ‘kolec;

20 Por. np. pie. **h₃iebh-* > toch. B *yäp-* ‘wchodzić’ vs. wed. *yábhati* ‘kopuluje’, gr. *οἶφω* ‘kopuluję’, pol. *jebać*.

21 Zdaniem Beekesa (2010: 1289) etymologia gr. *ῥογός* jest niejasna. Z kolei lit. *rógas* bywa uważane za zapożyczenie germańskie (Naktinienė 2018: *rógas*).

grzbiet'), które z kolei może jego zdaniem być spokrewnione z gr. ῥάχις 'kręgosłup, grzbiet górski' (ibid.: II, 344). Abajew nie podał żadnego rdzenia pie., jednak przytaczający jego etymologię Aleksandr Szaposznikow (Šapošnikov 2016: II, 281–282) zinterpretował ją jako powiązanie z rdzeniem **urǎǵ^h-* : **urǎǵ^h-* 'cierń, czubek, kłująca łodyga rośliny' (Pokorny 1959: 1180), który w wersji laryngalistycznej rekonstruuje się jako **ureh₂ǵ^h* (Matasović 2009: 429), a od którego Pokorny (1959: 1180) wyprowadza – prócz wspomnianego gr. ῥάχις – także gr. ῥᾶχός/ῥᾶχος, jońskie ῥηχός 'kolczasty ryż, cierniowy krzak, cierniowy żywopłot', śrirl. *fracc* 'igła'²², lit. *rāžas* 'różga, miotła, ząb wideł', *ražys* 'ząb', *tri-rāžis* 'trzyzębowy'²³.

Pierwszą trudnością jest tu palatalność spółgłoski wygłosowej rdzenia, wnioskowana zapewne z lit. *rāžas* itp. Podobnie jak wyżej w odniesieniu do pie. **h₃reg-* rekonstruowanie oboczności **g^h* : **ǵ^h* byłoby problematyczne. Aby więc utrzymywać tezę o wyprowadzaniu pbsł. **ragas* z tego rdzenia, należałoby zaprzeczyć jego powiązaniu z lit. *rāžas* i odtwarzać go z **g*.

Drugim problemem jest kwestia rezonantów. Szaposznikow formy pie. podawał w zapisie młodogramatycznym – bez laryngalnych; zakładał więc zapewne, że pbsł. **ragas* kontynuuje rdzeń pie., w którym po **r* znajdowała się samogłoska **a* lub **ə*, i że pbsł. nagłosowe **u-* zanikło przed niezgłoskotwórczym **r* zgodnie z prawem Lidéna (Collins 2018: 1437), a pie. samogłoska rdzenna dała pbsł. **a*. Jednak po uwzględnieniu laryngalnych trzeba stwierdzić, że forma pbsł. nie może pochodzić ze stopnia pełnego **ureh₂ǵ^h-*, gdyż zanik laryngalnej wzdłużużyłby samogłoskę. Jedynym możliwym punktem wyjścia jest więc stopień zanikowy **urh₂ǵ^h-*, w którym najbardziej oczekiwana byłaby wokalizacja **j*; wówczas jednak nie byłoby warunków do zaniku nagłosowego **u-*, a także należałoby się spodziewać rozwoju **j-* w pbsł. **-ir-* lub **-ur-* (por. pie. **urs-u-* > pbsł. **úrsu-* > sch. *vřh*, lit. *viršus* 'wierzch')²⁴. Trzeba jednak przyznać, że także w innych gałęziach indoeuropejskich pojawiają się wypadki różnego rozwoju sekwencji półsamogłoski, rezonantu płynnego i laryngalnej²⁵.

22 Pokorny (1959: 1180) „mir. *fracc* (mit gg) ‚Nadel?‘”; Matasović (2009: 429) podaje śrirl. *Fraig*, zaznaczając, że temat i rodzaj są niepewne; podobnie James Mallory i Douglas Adams (1997: 575).

23 Podobnie Ernst Fraenkel (1962–1965: 710–711). Wojciech Smoczyński (2026: 1400–1401) wyprowadza lit. *rāžas* od rdzenia **rež-/ *riž-* 'rznąć, ucinąć', który był wariantem do *rēž-*, *rēžti* 'ts.' < pie. **ureh₁ǵ-* 'rozrywać' (Rix 2001: 698), łącząc ze scs. *rǔznōti* 'rznąć' (pol. daw. *rznąć*).

24 Zanik **u-* był albo ograniczony do pozycji przed **r* spółgłoskowym, albo miał miejsce już po sylabifikacji rezonantów (Matasović 2005: 4–5).

25 Por. het. *uarnuzi* 'podpala' < pie. **urH-néu/nu-* 'być gorącym' (Rix 2001: 689, Kloekhorst 2008: 924), ale *hulana-* 'wełna' < pie. **h₂ul₁h₁neh₂* 'wełna' (Kloekhorst 2008: 358). W wypadku rdzenia **ureh₂ǵ^h-* podobny problem dotyczy wspomnianych wyżej form greckich i litewskich: o ile gr. ῥᾶχός z samogłoską długą może kontynuować stopień pełny lub zanikowy, o tyle gr. ῥάχις, lit. *rāžas* z samogłoską krótką mogłoby kontynuować jedynie stopień zanikowy, gdzie najbardziej oczekiwana byłaby wokalizacja *j*, prowadząca do gr. **ῥᾶχις* (por. pie. **h₂ul₁h₁neh₂* > gr. λῆνος 'wełna'), lit. **viržas*. Ewentualnie można rozważyć rekonstruowanie rdzenia bez laryngalnej i pozostawienie w nim pie. **ā* : **a*, jednak obecnie przykładów na taką alternację rekonstruuje się

Przy czym samo powiązanie formy pbsł. ze wspomnianymi formami irańskimi mogłoby być możliwe, ale wymagałoby wyprowadzania ich wszystkich z innego rdzenia o formie zbliżonej do **(H)reg^h-*.

Pie. **ureh₁ǵ-* ‘łamać się, pękać’

Szaposznikow (Šapošnikov 2016: II, 281–282) proponuje także powiązanie pbsł. **ragas* z pie. dialektalnym rdzeniem **urēǵ-* ‘ciąć, uderzać, łamać’, który w wersji laryngalistycznej rekonstruuje się jako **ureh₁ǵ-* ‘łamać się, pękać’ (Rix 2001: 698). Oznaczałoby to *łączenie* z gr. ῥώξ, gen. ῥωγός ‘wyłom, wąskie przejście’, ῥήγνυμι ‘rozbijam, rozrywam’, lit. *rėžti, rėžiu* ‘ciąć, nacinać, rozdzierać’ i psł. **rėžati, *rėžq* ‘ciąć’ (> scs. *rėžati, rėžq*, pol. *rzezać, rzezam, czes. řezat, řezul/řezám* itd.) (por. przyp. 23).

Z tą hipotezą wiążą się jednak podobne problemy, co z poprzednią – i jeden problem dodatkowy. Po pierwsze, w tym wypadku kontynuanty konsekwentnie wykazują samogłoskę długą, nie ma więc wątpliwości, że rdzeń zawierał laryngalną – co oznacza, że rozwój rezonantów byłby tu nietypowy: pie. **urh₁ǵ-* > pbsł. **ragas*. Po drugie, łączenie formy pbsł. z tym rdzeniem jest niemożliwe także ze względu na obecne w nim palatalizowane **ǵ* (chyba że odrzuciłoby się powiązanie tego rdzenia z lit. *rėžti*, psł. **rėžati*). Po trzecie – rdzeń zawiera spółgłoskę dźwięczną nieprzydechową, która zgodnie z prawem Wintera powinna powodować wzdłużenie poprzedzającej samogłoski.

Podsumowanie

Analiza istniejących hipotez etymologicznych dotyczących pbsł. **ragas* (zob. tabela 1) pokazuje, że większość z nich łączy się z problemami formalnymi, takimi jak brak wzdłużenia zgodnego z prawem Wintera (przy założeniu, że jest ono oczekiwane we wszystkich sytuacjach innych niż sąsiedztwo **s* i sekwencja **-nDn-*, zob. przyp. 15) czy palatalności spółgłoski i nieoczekiwany rozwój rezonantów. Problemy te mogłyby niekiedy zostać przezwyciężone, lecz wymagałoby to czynienia pewnych istotnych dodatkowych założeń, takich jak pie. alternacje **ǵ^h : *g* lub **ǵ^h : *ǵ^h*. Od tego typu trudności formalnych wolna jest jedynie hipoteza I. Co prawda część badaczy

bardzo niewiele (należą do nich **sāl-* ‘sól’, **nās-* ‘nos’, **ǵ^hāns-* ‘gęś’), a część badaczy wyjaśnia także i te wypadki za pomocą laryngalnych (Lubotsky 1989: 59–61) i odrzuca taką alternację w ogóle. Beekes (2010: 1277–1278) uznaje w tym wypadku alternację apofoniczną **uraǵ^h- : *urāǵ^h-* za niemożliwą i przypuszcza, że gr. ῥάχις i ῥάχος mają pochodzenie przedgreckie. Tutaj przyjmuję, że taka alternacja była wprawdzie możliwa, ale mało prawdopodobna.

wysuwa zastrzeżenia wobec zakładanego w jej ramach rozwoju semantycznego w grece, istnieją jednak paralele, które czynią ten rozwój możliwym. Sądzę więc, że choć samo pochodzenie form greckich i germańskich nie jest zupełnie pewne, hipotezę tę można obecnie uznać za najbardziej prawdopodobną. Być może – przyjmując dość uzasadnione założenie o istnieniu pie. alternacji $*k : *g^h$ – można w jej ramach dopuścić powiązanie pbsł. **ragas* także z formami germańskimi typu śr.-wys.-niem. *rahe* 'tyczka, reja' oraz lit. *rėklės* 'stojak do suszenia'.

lp.	pie.	kognaty	uwagi
I	<i>*(h₂)reg^h</i> - 'sterczeć, wystawać' (Fick, Prellwitz, Hoffmann, Priebraženskij, Mladenow) lub 'prostować się' (Kümmel)	gr. ἀρχω 'zaczynam, rządzę' śr.-wys.-niem. <i>regen</i> 'wstać, sterczeć' śr.-wys.-niem. <i>rahe</i> 'tyczka, reja' (Kümmel) lit. <i>rėklės</i> 'stojak do suszenia' (Kümmel)	niepewne pochodzenie form greckich i germańskich formy greckie – wątpliwości semantyczne
II	<i>*h₃reg-</i> 'prostować' (Walde, Jēgers, Karulis) lub 'sterczeć, wystawać' (Mažiulis)	gr. ὀρέγω 'wyciągam' łac. <i>regō</i> 'prostuję' goc. <i>-rakjan</i> 'wyciągać'	problem palatalności $*g^h$ brak wzdłużenia zgodnego z prawem Wintera
III	<i>*reg-</i> , wariant <i>*rek-</i> 'drag' (Walde)	śr.-wys.-niem. <i>rahe</i> 'tyczka, reja' lit. <i>rėklės</i> 'stojak do suszenia'	założenie pie. alternacji $*k : *g$ brak wzdłużenia zgodnego z prawem Wintera
IV	<i>*rog-o-</i> 'róg' (Illicz-Switycz, Gluhak, Melnyczuk, Bańkowski)	gruz. <i>rka</i> 'róg' (Gluhak) łac. <i>rogus</i> 'stos' (Bańkowski)	brak rdzenia w źródłach indoeuropeistycznych brak wzdłużenia zgodnego z prawem Wintera
V	<i>*ureh₂g^h</i> - 'cierń, czubek, łodyga' (Abajew, Szaposznikow)	oset. <i>rağæn</i> 'wieszak' gr. ῥάχις 'kręgosłup, grzbiet górski' lit. <i>rāžas</i> 'różga, miotła'	problem palatalności $*g^h$ nieoczekiwany rozwój rezonantów
VI	<i>*ureh₁g-</i> 'łamać się, pękać' (Szaposznikow)	gr. ῥῶξ 'wyłom', ῥήγνυμι 'rozbijam' lit. <i>rėžti</i> 'ciąć' scs. <i>rězati</i> 'ciąć'	problem palatalności $*g^h$ nieoczekiwany rozwój rezonantów brak wzdłużenia zgodnego z prawem Wintera

Tabela 1. Skrótowe przedstawienie istniejących hipotez etymologicznych dotyczących pbsł. **ragas*

Skróty

ang. – angielski, błrs. – białoruski, bsł. – bałtosłowiański, bułg. – bułgarski, czak. – czakowski, czes. – czeski, daw. – dawne, dial. – dialektalne, dłuż. – dolnołużycki, głuż. – górnołużycki, goc. – gocki, gr. – starogrecki, gruz. – gruziński, het. – hetycki, iran. – irański, kasz. – kaszubski, laz. – lazyjski, lit. – litewski, łac. – łaciński, łot. – łotewski, mac. – macedoński, mand. – mandaryński, megr. – megrelski, niem. – niemiecki, oset. – osetyjski, pbsł. – prabałtosłowiański, pgerm. – pragermański, pie. – praindoeuropejski, płb. – połabski, pol. – polski, post-pie. – postpraindoeuropejski, psł. – prasłowiański, ros. – rosyjski, sch. – serbochorwacki, scs. – staro-cerkiewno-słowiański, slc. – słowacki, słe. – słoweński, st.-wys.-niem. – staro-wysoko-niemiecki, stczes. – staroczeski, stnord. – staronordyjski, stpol. – staropolski, stpr. – staropruski, śr.-wys.-niem. – średnio-wysoko-niemiecki, śrirl. – średnioirlandzki, toch. – tocharski, ukr. – ukraiński, wed. – wedyjski.

Literatura

- ABAEV V.I., 1958–1995, *Istoriko-ètimologičeskij slovar' osetinskogo àzyka*, Moskwa–Leningrad.
- BEEKES R.S.P., 2010, *Etymological Dictionary of Greek*, „Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series”, t. 10/1+2, Leiden–Boston.
- BIZZOCCHI A.L., 2017, *Consonantal Alternations in Indo-European Roots. Diatopic and/or Diachronic Variants or Functional Mechanism?*, „Journal of Indo-European Studies” 45, s. 235–266.
- BOISACQ É., 1916, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque, étudiée dans ses rapports avec les autres langues indo-européennes*, Heidelberg.
- BRAUNE W., 2023, *Althochdeutsche Grammatik I. Phonologie und Morphologie*, wyd. XVII, „Sammlung Kurzer Grammatiken Germanischer Dialekte. Hauptreihe Series”, Berlin–Boston.
- CHANTRAINE P., 1968, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*, Paris.
- COLLINS D., 2018, *The Phonology of Slavic*, [w:] J. Klein, B. Joseph, M. Fritz (red.), *Handbook of Comparative and Historical Indo-European Linguistics*, „Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft”, „Handbooks of Linguistics and Communication Science (HSK)”, 41/3, Berlin–Boston, s. 1414–1538, <https://doi.org/10.1515/9783110542431-002>.
- DERKSEN R., 2002, *On the Reception of Winter's law*, „Baltistica” 37, nr 1, s. 5–13.
- DERKSEN R., 2008, *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, „Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series”, t. 4, Leiden–Boston.
- DERKSEN R., 2015, *Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon*, „Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series”, t. 13, Leiden–Boston.
- DYBO V.A., 2002, *Balto-Slavic Accentology and Winter's Law*, „Studia Linguarum” 3, s. 295–515.
- DYBO V.A., ZAMJATINA G.I., NIKOLAEV S.L., 1990, *Osnovy slavànskoj akcentologii*, Moskwa.
- DŽAUKÂN G.B., 1967, *Vzaimootnošenià indoevropskich, hurritsko-urartskih i kavkazskih àzykov*, Erevan.
- FICK A., 1890, *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*, wyd. IV, Göttingen.

- FRAENKEL E., 1929, *Sprachliches und Sachliches aus dem Gebiete des Baltischen. Zu den bautechnischen Ausdrücken des Litauischen*, „Wörter und Sachen” 12, s. 186–196.
- FRAENKEL E., 1962–1965, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, „Indogermanische Bibliothek. II. Reihe, Wörterbücher”, Heidelberg.
- FRISK H., 1960, *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, „Indogermanische Bibliothek. II. Reihe, Wörterbücher”, Heidelberg.
- GAMKRELIDZE T.V., IVANOV V.V., 1995, *Indo-European and the Indo-Europeans. A Reconstruction and Historical Analysis of a Proto-language and a Proto-culture*, „Trends in Linguistics. Studies and Monographs”, 80, Berlin–New York.
- GLUHAK A., 1993, *Hrvatski etimološki rječnik*, „Biblioteka Vocabula”, Zagreb.
- HAVLOVÁ E., ERHART A., JANYŠKOVÁ I. (red.), 1989–2022, *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, Praha.
- HOFFMANN O., 1901, *Beiträge zur lateinischen grammatik*, „Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen” 26, s. 129–145.
- ILLIČ-SVITYČ V.M., 1979, *Nominal Accentuation in Baltic and Slavic*, Cambridge, Massachusetts–London.
- JASANOFF J.H., 2017, *The Prehistory of the Balto-Slavic Accent*, „Verkannte Bedeutungsverwandtschaften baltischer Wörter”, t. 17, Leiden–Boston.
- JĚGERS B., 1966, *Verkannte Bedeutungsverwandtschaften baltischer Wörter*, „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen” 80, s. 6–162.
- KARULIS K., 1992, *Latviešu etimoloģijas vārdnīca. Divos sējumos*, Rīga.
- KIM R.I., 2018, 115. *The Phonology of Balto-Slavic*, [w:] J. Klein, B. Joseph, M. Fritz (red.), *Handbook of Comparative and Historical Indo-European Linguistics*, „Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft”, „Handbooks of Linguistics and Communication Science (HSK)”, 41/3, Berlin–Boston, s. 1974–1985, <https://doi.org/10.1515/9783110542431-036>.
- KLOEKHORST A., 2008, *Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon*, „Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series”, Leiden–Boston.
- KLOEKHORST A., 2011, *Weise’s Law. Depalatalization of Palatovelars before *r in Sanskrit*, [w:] T. Krisch, T. Lindner (red.), *Indogermanistik und Linguistik im Dialog. Akten der XIII. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft vom 21. bis 27. September 2008 in Salzburg*, Wiesbaden, s. 261–270, [on-line:] <https://www.kloekhorst.nl/KloekhorstWeisesLaw.pdf> (dostęp: 19 II 2026).
- KLOTZ E., 2017, *Urslawisches Wörterbuch*, Wien.
- KLUGE F., SEEBOLD E., 2011, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, wyd. XXV, Berlin–Boston.
- KORTLANDT F., 2011, *Winter’s Law again*, „Studies in Slavic and General Linguistics” 37: Accent Matters: Papers on Balto-Slavic Accentology, s. 245–250.
- KORTLANDT F., 2015, *The Development of Vowel Length in Slavic*, „Jezikoslovni Zapiski” 21, nr 2, s. 21–30.
- KRÁLIK L., 2015, *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, Bratislava.
- KROONEN G., 2013, *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*, „BrillOnline Dictionaries”, „Indo-European Etymological Dictionaries Online”, Leiden.
- LINDSTEDT J., 1991, *The Notational Fallacy in Common Slavonic Phonology*, „Scando-Slavica” 37, nr 1, s. 108–122, <https://doi.org/10.1080/00806769108600995>.

- LUBOTSKY A., 1989, *Against a Proto-Indo-European Phoneme *a*, [w:] Th. Vennemann (red.), *The New Sound of Indo-European. Essays in Phonological Reconstruction*, „Trends in Linguistics. Studies and Monographs”, 41, Berlin–New York, s. 53–66, <https://doi.org/10.1515/9783110857344.53>.
- LUNT H.G., 1981, *The progressive palatalization of Common Slavic*, Skopje.
- MACHEK V., 1968, *Etymologický slovník jazyka českého*, wyd. II, Praha.
- MAJER M., 2020, *Proto-Slavic*, [w:] M.L. Greenberg, L.A. Grenoble (red.), *Encyclopedia of Slavic Languages and Linguistics Online*, Leiden, [on-line:] <https://referenceworks.brill.com/display/db/eslo> (dostęp: 19 II 2026).
- MALLORY J.P., ADAMS D.Q. (red.), 1997, *Encyclopedia of Indo-European Culture*, London–Chicago.
- MATASOVIĆ R., 1995, *A Re-examination of Winter's Law in Baltic and Slavic*, „Lingua Posnaniensis” 37, s. 57–70.
- MATASOVIĆ R., 2005, *Toward a Relative Chronology of the Earliest Baltic and Slavic Sound Changes*, „Baltistica” 40, nr 2, s. 147–157, <https://doi.org/10.15388/Baltistica.40.2.674>.
- MATASOVIĆ R., 2009, *Etymological Dictionary of Proto-Celtic*, „Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series”, 9, Leiden–Boston.
- MATASOVIĆ R., 2013, *Substratum Words in Balto-Slavic*, „Filologija” 60, s. 75–102.
- MATASOVIĆ R., 2020, *Winter's Law*, [w:] M.L. Greenberg, L.A. Grenoble (red.), *Encyclopedia of Slavic languages and linguistics online*, Leiden, [on-line:] <https://referenceworks.brill.com/display/db/eslo> (dostęp: 19 II 2026).
- MATASOVIĆ R., PRONK T., IVŠIĆ MAJIĆ D., BROZOVIĆ-RONČEVIĆ D., 2016–2021, *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb.
- MAŽULIS V., 1988–1997, *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, Vilnius.
- MEL'NIČUK O.S., 1982–2012, *Etimologičnij slovník ukraïns'koi movi*, Kyïv.
- MLADENOV S., 1941, *Etimologičeski i pravopisen rečnik na b"lgarskiâ knižoven ezik*, Sofiâ.
- NAKTINIENĖ G. (red.), 2018, *Lietuvių kalbos žodynas. Elektroninis variantas*, wyd. zaktualizowane, t. 1–20, [on-line:] <http://www.lkz.lt/> (dostęp: 19 II 2026).
- OLANDER TH., 2015, *Proto-Slavic Inflectional Morphology. A Comparative Handbook*, „Brill's Studies in Indo-European Languages & Linguistics”, t. 14, Leiden–Boston.
- OREL V., 2007–2011, *Russian Etymological Dictionary*, Leiden–Boston–Köln.
- PETIT D., 2018, *Balto-Slavic*, [w:] J. Klein, B. Joseph, M. Fritz (red.), *Handbook of Comparative and Historical Indo-European Linguistics*, „Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft”, „Handbooks of Linguistics and Communication Science (HSK)”, 41/3, Berlin–Boston, s. 1960–1973, <https://doi.org/10.1515/9783110542431-035>.
- PFEIFER W., 1993, *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen, digitalisierte und von Wolfgang Pfeifer überarbeitete Version im Digitalen Wörterbuch der deutschen Sprache*, [on-line:] <https://www.dwds.de/d/wb-etymwb> (dostęp: 19 II 2026).
- PRELLWITZ W., 1892, *Etymologisches Wörterbuch der griechischen Sprache*, Göttingen.
- PREOBRAŽENSKIJ A.G., 1910, *Etimologičeskij slovar' russkogo âzyka*, Moskva–Leningrad.
- POKORNY J., 1959, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern.
- REJZEK J., 2015, *Český etymologický slovník*, wyd. III, Praha.
- RIX H. (red.), 2001, *Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primärstammbildungen*, Wiesbaden.
- ŠAPOŠNIKOV A.K., 2016, *Ėtimologičeskij slovar' sovremennogo russkogo âzyka*, wyd. II, Moskva.

- SEBAŃ: A. Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. I–II, Warszawa 2000, t. III, Częstochowa 2014.
- SEBOR: W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.
- SEBR: A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927.
- SMOCZYŃSKI W., 2001, *Język litewski w perspektywie porównawczej*, „Baltica Varsoviensia”, t. 3, Kraków–Warszawa.
- SMOCZYŃSKI W., 2026, *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, wyd. II, [on-line:] [www.rromanes.org/pub/alii/Smoczyński W. Słownik etymologiczny języka litewskiego.pdf](http://www.rromanes.org/pub/alii/Smoczyński_W._Słownik_etymologiczny_języka_litewskiego.pdf) (dostęp: 19 II 2026).
- SNOJ M., 2015, *Slovenski etimološki slovar*, wyd. III, [on-line:] <https://fran.si/193/mar-ko-snoj-slovenski-etimoloski-slovar/> (dostęp: 19 II 2026).
- TRAUTMANN R., 1923, *Baltisch-Slavisches Wörterbuch*, Göttingen.
- DE VAAN M., 2008, *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*, „Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series”, t. 7, Leiden–Boston.
- VILLANUEVA SVENSSON M., 2023, *The Rise of Acuteness in Balto-Slavic*, „Brill’s Studies in Indo-European Languages & Linguistics”, t. 27, Leiden–Boston.
- WALDE A., 1930–1932, *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*, Berlin–Leipzig.
- WALDE A., 1938–1956, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, „Indogermanische Bibliothek. II. Reihe, Wörterbücher”, t. 1, Heidelberg.
- WEISS M.L., 2011, *Outline of the Historical and Comparative Grammar of Latin*, wyd. II, Ann Arbor.

**On the Etymology of Polish *róg*, Old Church Slavonic *rogъ*,
Lithuanian *rāgas*, Latvian *rags*, Old Prussian *ragis* ‘horn’**

Abstract

The article offers an analysis and evaluation of etymological hypotheses concerning Proto-Balto-Slavic **ragas* ‘horn’ (> Polish *róg*, Old Church Slavonic *rogъ*, Lithuanian *rāgas*, Latvian *rags*, Old Prussian *ragis*). The most probable – though not flawless – suggestion is considered to be August Fick’s hypothesis deriving the word from PIE. **(h₂)regʰ-* ‘to stick out’ or ‘to straighten (oneself)’. The hypotheses connecting Balto-Slavic form with PIE. **h₃reg-* ‘to straighten’ (Alois Walde), **rek-* ‘to rise; pole’ (Walde), **ureh₂ǵʰ-* ‘thorn, tip, stalk’ (Vasily Abaev), **ureh₁ǵ-* ‘to break, crack’ (Alexander Shaposhnikov), and **rog-o-* ‘horn’ (Vladislav Illich-Svitych) are assessed as less probable for various reasons, primarily formal: the absence of the lengthening expected under Winter’s law, the problem of the palatality of the stop, the irregular loss of initial **u-*, the irregular development of **-r-* to **-ra-*, and the unexpected development of resonants. In some cases these problems could potentially be overcome, but only at the cost of additional assumptions, such as the existence of Proto-Indo-European alternations **ǵʰ: *g* or **ǵʰ: *ǵʰ*.